

МОВНИЙ ОБРАЗ ВІДЬМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Хомік Олена Євгеніївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови філологічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0002-9161-3245

У статті проаналізовано мовний образ відьми як один із ключових в українському лінгвокультурному просторі. Зокрема, розглянуто основні лінгвістичні моделі творення евфемістичних номінацій на позначення відьми та вербальну репрезентацію означеного образу у фразеології та текстах української усної народної словесності. З'ясовано, що образ відьми увібрав ознаки багатьох «непростих» міфологічних істот, що мають різні надприродні властивості та можуть використовувати їх як для злих, так і для добрих справ. Проте в аналізованих жанрах актуалізується лише пейоративна характеристика відьми. Дослідження вторинних номінацій дозволило дійти висновків, що, незважаючи на те, що одні з них виразно зберігають свій евфемістичний характер, інші вже належать до стертих евфемізмів, у концептуальному плані всі вони детермінуються властивими для українців віруваннями про типологічні ознаки як відьми зокрема, так і надприродного світу в цілому. Підставою для появи більшості національно орієнтованих сталих виразів і примовок із компонентом відьма стали архаїчні уявлення українців про неї як злу і страшну жінку, яка шкодить людині та її господарству. Оберегові замовляння від відьом зазнали виразного впливу християнської культурної традиції, що зумовило модифікацію первісних текстів і виявилось в усіх їх структурних елементах. Знання імені табуованої істоти, нейтралізація злих сил, встановлення контакту між двома світами, виконання нездійсненної умови, уживання спеціального кумулятивного епітета тощо, репрезентоване в примовках і замовляннях від відьом, є характерними засобами творення апотропеїчного сакрального тексту. Сукупність міфологічних уявлень про відьму, втілена в українських народних казках, дозволяє відтворити посутній фрагмент української мовної картини світу.

Ключові слова: мовний образ, відьма, евфемізми, фразеологізм, примовка, замовляння, казки, український лінгвокультурний простір.

Khomik Olena. The linguistic image of the Witch in the Ukrainian linguistic and cultural space

The article analyses the linguistic image of a witch as one of the key figures in the Ukrainian linguistic and cultural space. In particular, the main linguistic models of creating euphemistic designations for witches and the verbal representation of this image in the phraseology and texts of Ukrainian folklore are considered. It has been found that the image of the witch has absorbed the features of many 'difficult' mythological creatures with various supernatural properties that can be used for both evil and good deeds. However, only the pejorative representations of this taboo creature are actualised in the analysed genres. The study of secondary designations has led to the conclusion that, despite the fact that some of them clearly retain their euphemistic character, while others have already been erased, in conceptual terms they are all determined by the beliefs of Ukrainians about the typological features of the witch in particular and the supernatural world in general. Most nationally oriented expressions and sayings with the component witch are based on archaic Ukrainian perceptions of her as an evil and terrible woman who harms people and their households. The witch protection spells were strongly influenced by the Christian cultural tradition, which led to the modification of the original texts and was reflected in all their structural elements. Key features of apotropaic texts, as represented in proverbs and incantations against witches, include knowing the name of a taboo creature, neutralizing evil forces, establishing contact between two worlds, fulfilling an impossible condition, and using a special cumulative epithet, among others. The collection of mythological beliefs about the witch, as reflected in Ukrainian folk tales, makes it possible to reconstruct an essential fragment of the Ukrainian linguistic worldview.

Key words: linguistic image, Witch, euphemisms, phraseology, proverb, incantation, fairy tales, Ukrainian linguistic and cultural space.

Вступ. Як слушно зауважують науковці, відьма є одним із найдавніших і, мабуть, найцікавіших архетипних образів у різних світових культурах [1; 2; 3; 4; 5 та інші]. Її суперечливий амбівалентний образ, сповнений загадковості, століттями привертає увагу науковців, письменників, неофітів. Так, ще з початку XIX ст. стали з'являтися етнографічні та фольклористичні розвідки, присвячені осмисленню реконструкції образу відьми, міфологічним уявленням про неї, особливостям репрезентації цього образу у фольклорному дискурсі тощо (О. Афанасьєв, В. Гнатюк, П. Іванов, М. Костомаров, В. Милорадович, М. Сумцов та інші). Зазначений образ є дуже продуктивним як у художній літературі (І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко,

М. Гоголь, О. Стороженко, О. Кобилянська, В. Шевчук та інші), так і в різних жанрах усної народної творчості (календарно- та сімейно-обрядові тексти, казки, замовляння, балади тощо). В останні десятиліття вийшли літературознавчі дисертаційні роботи В. Кметь «Архетип відьми в українській літературі XIX – XX століття» [6] та Т. Данилюк-Терещук «Міфокритичний дискурс демонологічної образності в літературі українського романтизму» [7], у яких докладно розглядаються трансформації архетипного образу відьми, специфіка його функціонування в різних текстах української художньої літератури, варіативність демонічних модуляцій образу тощо. Важливими для комплексного дослідження означеного образу є етнографічні розвідки Н. Лев-

кович «Жіночі демонологічні персонажі українців Карпат» [8] та Ю. Пуківського «Образ відьми у великодніх звичаях та повір'ях українців (за матеріалами польових досліджень)» [9]. Увагу науковців привертає й лінгвокультурна природа образу відьми на матеріалі етнографічних записів В. Гнатюка [10], порівняльна характеристика наративів [11] і фразеологізмів з компонентом *відьма* [12]. Проте, незважаючи на постійний та різнобічний інтерес науковців до вивчення означеного образу, низка важливих питань досі залишається не розв'язаною. **Актуальним**, на нашу думку, видається розглянути фрагмент української мовної картини світу зі значенням «відьма», описати вербальні репрезентанти цього поняття, урахувати міфологічні вірування, прагматику фольклорних жанрів та особливості функційної спеціалізації аналізованого образу. Отже, **мета** нашої розвідки полягає в системному дослідженні мовообразу *відьма* як складника українського лінгвокультурного простору, зокрема в з'ясуванні лінгвістичних механізмів виникнення евфемістичної лексики на позначення відьми; аналізі специфіки архаїчних імплікацій у фразеології та різних текстах української народної словесності.

Матеріали та методи. Джерельною базою дослідження є діалектні і фразеологічні словники, етнографічні збірники, репрезентативні зібрання текстів малих жанрових форм, збірки українських народних казок і замовлянь. Основними **методами** є метод контекстного аналізу (семантика й функціонування мовообразу *відьма* визначалася у зв'язку з контекстним оточенням); структурно-семіотичний (для виявлення символічних значень аналізованого образу); зіставний, елементи етимологічного аналізу (для виявлення первинного значення, з'ясування внутрішньої форми вторинних номінацій), кросжанровий метод.

Результати. Як уже неодноразово зазначали науковці, відьма в українському лінгвокультурному просторі є амбівалентною істотою, що знається з нечистою силою, має магичні здібності та належить до категорії «непростих» [6; 7; 8 та інші]. В. Кметь зауважує, що в українській народній традиції є низка «жіночих демонічних істот, які зберігають основне поняттєве ядро «відьма», проте різняться за локальними, окремими міфологічними особливостями тощо» [6, с.18]. Ураховуючи все сказане вище, можна стверджувати, що *відьма* в народній традиції – це табуований узагальнений образ «непростих», який увібрав риси багатьох демонічних істот, зазнав численних модифікацій і контамінацій, що відбилися як на міфологічних уявленнях про неї, так і на вербальній репрезентації її образу. У статті Н. Хобзей «Лексеми з коренем *відь-* в українських говірках Карпат» поданий детальний опис міфологічної лексики з коренем *відь-*, що пов'язана із **vede* «знаю» [13] і **vedati* «відати, знати» [14: I, с. 396]. Послаблення магичного характеру міфологічних номінацій із коренем *відь-* (*відьмак*, *відьман*, *відьмар*, *відьмач*, *відун*, *відунка*, *відюха* тощо) з часом привело до появи евфемістичних назв на позначення узагальненого образу відьми, ступінь евфемістичності яких уже виявляється значно

виразніше (*та, що не при хаті згадувати*; *поганка*; *кудлата*), а також до виникнення назв інших «непростих», дотичних за народними уявленнями до аналізованого образу (*баба-повитуха*, *баба-яга*, *чаклунка*, *знахарка*, *віщунка*, *упириця*). Так, наприклад, номінації *вумна*, *мудра*, *розумна (-ий)*, *непроста (-ий)* семантично близькі до значення слів із коренем *відь-* і відбивають міфологічні уявлення про сакральні знання і надприродні можливості означеної табуованої істоти. Фактичний матеріал також дозволяє виділити кілька семантичних моделей, що узагальнено відбивають принципи евфемістичного називання відьми і формують особливу картину світу, у якій реалізуються архаїчні зв'язки та уявлення про навколишню дійсність. Наприклад, за семантичною моделлю «*ознака зовнішнього вигляду* → *носії цієї ознаки*» утворилися такі евфемістичні номінації на позначення відьми/ відьмака, як: *рожак*, *хвостата(-ий)*, *космачиха*, *карлючка в носі*, *кручок у носі*, *мушка в носі*, *гнилозубиця*, *потворниця*. Назви на позначення чаклуна *мимохід*, *момохід*, *мимоходник*, імовірно, засвідчують бажання людей уникати його, ходити різними шляхами. Евфемізми *та, що літає*; *літавець* на позначення відьми, чорта і хвороби виражають типові архаїчні уявлення про властивості цих надприродних істот і можливі причини захворювання людини. Звідси можлива інтерпретація номінації *літавець* як такої, що в своєму первісному значенні мала евфемістичний характер (пор. архаїчні уявлення про відьму та чорта як таких, що взаємодіють і літають, із назвою хвороби *літавець*, яку вони спричиняють) [15, с.5]. Семантична модель «*назва природного об'єкта, на який спрямована дія істоти* → *назва істоти, яка виконує цю дію*» лежить в основі творення номінацій *хмарник*, *градобурник*, *градівник*, що відбиває давні міфологічні уявлення про відьмака як такого, що може керувати погодою, насилати вітер, град, дощ, відводити хмари тощо. Згадаймо, що хмара може бути місцем мешкання відьми або вона може сама перетворюватися на чорну хмару: «...*Йик від свйиченої води утікає усе лихе, так аби від мого газдівства оно утікало, бо тут Юда права не має, ні буря, ні чорна туча-відьма не має права відбирати манну*». На наш погляд, ці номінації можна розглядати як стерті евфемізми або назви «непростих» за їхньою «спеціалізацією». За традиційними народними уявленнями, особливістю відьом було знання магичних текстів, якими вони могли як вилікувати людину, так і зашкочити їй, що репрезентовано лексемами *байльник(-ця)*, *байбірник(-ця)*, *примівник(-ця)*, *шептуха*, *шептунка*, *промівниці*, *фабулниця*. Семантична модель «*функція, яку виконує істота або її поведінка, типові дії* → *назва істоти*» лежить в основі евфемізмів *віддодийник(-ця)*, *брехунка*, *брехачка*, *скоморох*, *тарахтерник*, *уреклива(-ий)*, *врачар*. Назви, утворені за моделлю «*аксіологічна оцінка табуованої істоти* → *назва цієї істоти*», неоднорідні за своєю семантикою, що зумовлено особливостями формування народного світогляду, зокрема характером стосунків між людиною і табуованими істотами, відношення між якими змінювалися протягом еволюції свідомості. Це номінації, семантика яких

виражає а) загальну оцінку «поганій»: *погань, поганка*; б) оцінку «поганій» шляхом переосмислення понять «бруд», «п'їтьма»: *невмивана*; в) поняття «зло», «лихо»: *лихогільник (ця), лиходійник (-ця), злюка, зла личина, зла на перехід, чоловік, що ни добрий на перехід*; г) меліоративну оцінку шляхом переведення табуйованих істот на вищий рівень ієрархічної сакральної організації світу: *земний бог, земляний бог, богиня*. Важливим способом творення евфемістичних назв є слова із затемненою внутрішньою формою, уживання іншомовної лексики [16, с.133]. Так, зокрема, з угорської мови запозичені лексеми на позначення відьми (ворожки, чаклунки) *босорка (босорканя, босоркун, босорак, босор, босоркош, босур)*; із польської – *балвір*, із болгарської – *веица* [14: I, с. 237-230] тощо.

Міфологічні вірування про характер, зовнішність, типову поведінку і функції відьом відбилися в українській фразеології. Причому фактичний матеріал фіксує національно орієнтовані вирази з компонентом *відьма (київська, Лиса гора)*, у яких актуалізується ще й переносне значення цього слова – «про сварливу, злу жінку». Уявлення, що відьма найчастіше є старою і страшною істотою, реалізовані у ФО «*страшна як відьма*», «*красива як відьма з Лисої гори*», а наявність хвоста, що вказує на її належність до «нечистих», у ФО «*відьма хвостата*». Прикметно, що саме *злість* є основним значенням компаративних фразеологізмів із компонентом *відьма*: «*зла, як відьма*», «*сердита як відьма*», «*теща як відьма*», «*відьма стара*», «*чорно в роті як у відьми*». Цікавим є ФО «*київська відьма*» на позначення дуже злої небезпечної жінки. «Вірування про київську відьму як про найнебезпечнішу були поширені і за межами території сучасної України, порівн. пол. *wiedźma kijowska*» [12, с. 292], а образ *Лисої гори* як локус потойбічного світу, де проводять шабаші відьми, став основою для виникнення сталих виразів зі значенням «бути близьким до смерті», «померти»: «*Лиса гора жде*», «*віднести на Лису гору*». Заподіяння шкоди чужому господарству, зокрема відбирання молока в корів, лежить в основі прислів'я «*дурний дивується, де відьма молоко бере*». Із мітлою як основним засобом пересування відьми пов'язані ФО «*як відьма на мітлі (крутитися)*», «*літає як відьма на мітлі*», «*мітлу між ноги*» – «дуже поспішати». Здатністю до викрадення небесних світил мотивований фразеологізм «*як відьми вкрали*». Як зазначалося вище, питання генеалогії аналізованого образу досі залишається суперечливим і репрезентується в таких ФО: «*упир і непевна – усім відьмам родичка кривна*», «*тир! Батько впир, мати відьма*».

Кореляція образів *відьма – мак* є специфічною ознакою українських оберегових примовок: «*Ійк тот мак не годна відьма візбирати, так аби не годна пошкодити моїй маржинці*» [17, с.11]. Неможливість злічити макові ріски слугує основою використання образу цієї рослини як дієвого апотропея від відьом (злих духів, упирів тощо) і в замовних текстах: *Ночниці -колдуніці, ідіте на жовті піски, На зелені черетини, На макове зернятко, Як того маку не пособи-*

рати, Так тик плаков-криков Раба Божия шоб не знала; «*Маку-видюку, ти все бачиш, з вітром і сонцем компануєш ... тебе бояться лихі сили... Сю тебе сьогодні, дивись на всі боки, в землю, в небо зоряне, <...> не допускай сюди відьом лихих...*» [17, с.71]. Кількісно найбільшою групою є примовки з мотивом відбирання молока, зурочення корови або покарання відьми за скоєну шкоду: «*Так би тя пекло в серце, як пече й се молоко*» [18, с.48], «*Серп пече, молоко тече, хто забрав – оддає або сам ся попече*» [18, с.48], де продуктивне вживання дієслова *пекти* є міфологічно зумовленим. За нашими спостереженнями, значна частина аналізованих примовок є «конструкціями нездійсненої умови», або «формулою неможливого», що має структуру підрядного речення, частини якого зіставляються. «Асоціативність мислення мовців породжує принцип магічної аналогії: досягти бажаного можна простою його імітацією, застосуванням певних словесних формул і/чи дій, які виражають бажане шляхом вказівки на його ідеальне втілення» [19, с.12]. Порівняння чи зіставлення, що лежить в основі формули неможливого, може мати заперечний і незаперечний характер, а образ відьми виражатися імпліцитно: «*...коли лыха личина визбирає цей макъ, тоди вона его (перше теля) спорте*», «*Як ся дим із свяченого зілля розходить, так би ся від мої корови чарівниці відійшла*», «*Як тієї води ніхто не може обернути на свій обичай, так щоб мої худоби жодний уречи не міг*»; «*Хто цей макъ позоба, той и мою корову иззоба*»; «*Тоди будеш ходити, як сей макъ переличиши!*» [18, с. 11-112]. Як бачимо, «словесне виконання небажаної, шкідливої для мовця дії ставиться в залежність від виконання певної реально нездійсненої умови» [19, с. 12].

Поширеним образ відьми є в низці оберегових замовлянь. Показовим щодо народного уявлення про відьму, табуювання її образу, на нашу думку, є замовляння: «*Я тебе, відьмо, знаю, натлату-косату, Я тебе мітлою замету, ногами загребу...*» [18, с. 55]. Цілком очевидно, що в замовному тексті наявна кореляція між внутрішньою формою слова *відьма* й апеляцією до суб'єкта замовляння, атрибутивною характеристикою якого є лексема із семантикою знання. Експлікація і врахування на вербальному рівні імені носія небезпеки, його специфічних ознак є одним із характерних чинників, який визначає вибір прагматичних засобів апотропеїчного тексту. Важливим також для розуміння проблеми є замовний текст, у якому названі різновиди «непростих», від яких слід захистити людину та її господарство, а кумулятивний епітет «*черлений*» (червоний) суттєво посилює його оберегову силу: «*З за високої гри війшов черлений чоловік /В черленім сардаці, в черленім калпаці, /В черлених гачіх, в черлених постілицях, /З черленими руками, з черленими сокирами /До черленого ліса прийшов рубати черлені кайлаки; / Крутит черлені вужєви, /Закладат черлені загороди, /Загонит черлені корови в черлені загороди. /Доїт черлеві корови черленими руками, Цідит черленими цідилами, /Гльиджит черленими гльидами, /Збират черлену сметану /Черленими руками в черлені бербениці. /Сідлат*

черлені коні **черленими** сідлами, /Убират **черленими** уздами, /Несе **черленов** дорогов на **черлений** йирмарок. /Жидиньита, дитиньита! /Ци ви би сего масла не купили? /А молоко жебисти поїли! /Котрі їли, аби си розсіли, /Котрі виділи аби посліпили, /Аби не завидували на манну завистувати, /Гадати і ветити-бедити. /Знахарки, чіватарки, /Опириці, видійниці, майфівниці /Цеками запекаю, /А кудиками закудикаю» [17: V, с. 63]. В апокрифічних молитвах «Сон Богородиці» зазвичай серед різноманітних небезпек, що загрожують людині, згадується відьма-чарівниця, яка, за народними віруваннями, чи не найбільше шкодить людям. «У народній уяві, як зазначає В. Давидюк, саме чарівниця – людина, яка зреклася Бога й уклала договір із нечистою силою» [3, с. 141]: «Спала Мати Марія, спала-спочивала, А приснився їй сон ужасний і страшний; Стали Бога розпинать, В руки гвозді забивать Стала Мати Марія плакати-ридати, Стали Матір Марію святі уникати: Не плач, Мати Марія, твій син устане! Хто цю молитву знає – Хай три рази читає, Вона спасе в домі і надворі, В дорозі й на полі, Від звіра-звіриці, від **чарівника-чарівниці**, Від чоловіка злого, від змія лихого [18, с.73].

У народних казках чи не найбільше репрезентовані міфологічні уявлення про походження відьом («Навчіть мене, бабусю, хоч знахарувати!», «Хочеш я відьмувати навчу тебе?»), їхні різновиди («Давно колись ще за паничини жила баба-шептуха», «Була великою знахаркою, а може, опирякою»), магичні властивості та поведінка («От якось зібралися у хазяйки її подружки – теж відьми. Вирішили напитися крові людської», Вона швиденько перекинулася на чорну кішку і зникла десь на горищі», «кицька перекинулася жабою!», «Вилітають через комін вверх і ось перед вікнами уже всі на

конях»; «перекинулася на хмару»), захист від них («Такі собаки, що відьом рвуть; палиця, у якій стільки сучків, скільки в «Отче наш» слів»), покарання («Оце так на тому світі будуть твою душу рвати, як навчишся відьмувати») [20] тощо.

Висновки. Образ відьми дуже поширений і складний в українському лінгвокультурному просторі. На позначення цієї табуованої істоти існує низка стертих та істинних евфемістичних номінацій, в основі яких лежать різні лінгвістичні механізми (зовнішні ознаки, функції, поведінкові характеристики, аксіологічні уявлення про відьму тощо). Аналізовані назви створюють цілісну пейоративну сутність зазначеного образу, що в межах української культурної традиції відбиває всю суму знань про об'єкт евфемізації. Міфологічні уявлення про відьму стали підставою для виникнення низки компаративних фразеологізмів, основною семою яких є «злість». Специфікою апотропеїчних примовок і текстів є вживання конструкцій «нездійсненої умови», апеляція до суб'єкта замовляння, кореляція константних для українського лінгвокультурного простору оберегових образів, наявність прагматично значущих кумулятивних епітетів тощо. Оберегові замовляння від відьми зазнали контамінації під впливом християнства, що позначилося, як на їхній структурі, так і на вербальному рівні. У народних казках архаїчний образ відьми зазнав численних модифікацій і трансформацій, зумовлених не розрізненням образів інших «непростих».

У контексті проведеного дослідження перспективним видається здійснення кросжанрового аналізу інших мовних образів категорії «непростих», що дозволить відновити потужний фрагмент української мовної картини світу.

Література:

1. Боряк О. Баба-повитуха в контексті «полювання на відьом»: українсько-західноєвропейські паралелі. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2003. Вип. 3. С. 249–262.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. К.: 1992. 414 с.
3. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 310 с.
4. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства/ упоряд. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. К.: Либідь, 1994. 384 с.
5. Нечуй-Левицький І. Світосгляд українського народу. Ескіз української міфології. К.: Обереги, 2003. 144 с.
6. Кметь В. Архетип відьми в українській літературі XIX – XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Львів, 2017. 20 с.
7. Данилюк-Терещук Т. Міфокритичний дискурс демонологічної образності в літературі українського романізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Івано-Франківськ, 2018. 18 с.
8. Левкович Н. Жіночі демонологічні персонажі українців Карпат. *Народознавчі зошити*. № 2 (104), 2012. С. 261–266.
9. Пуківський Ю. Образ відьми у великодніх звичаях та повір'ях українців історико-етнографічної Волині (за матеріалами польових досліджень). *Матеріали до української етнології*. К., 2011. Вип. 10. С. 227–232.
10. Вільчинська Т, Бачинська Г., Вербовацька О., Вільчинський О. Лінгвокультурна природа концепту «відьма» в етнографічних записах Володимира Гнатюка (до 150-річчя від дня народження). *Мова*, 2021. № 35. С. 68–72.
11. Биконя А.Г. Відьма як матір-родоначальниця в східнослов'янських та японських народних наративах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*, 2013. Випуск 22. С. 214–220.
12. Чибор І. С. Інтерпретація напівдемонологічних уявлень у фразеології української мови. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 2 (80). Філологічні науки, 2015. С. 289–296.
13. Хобзей Н. Лексеми з коренем відь- в українських говірках Карпат. *Українське і слов'янське мовознавство*. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. Ужгород, 2001. С. 534–537.

14. Етимологічний словник української мови: В 7-т./ Редкол. О.С. Мельничук (голова) та ін. К.: Наук. думка, 1982–1989. Т.1–3.
15. Хомік О.Є. Український вербальний оберег: семантика та структура: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Х., 2005. 20 с.
16. Любичка О. Є. Евфемістична лексика в українській мові (лінгвістичні механізми вторинної номінації) *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*: Актуальні питання сучасної філології. Харків, 2002. №538. С. 130–135.
17. Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1900–1912. Т.ІІІ–ХV.
18. Вербальна магія українців. Наукові та навчально-методичні матеріали до курсів: фольклор, література, мовознавство, філософська антропологія. К.: Держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 1998. Вип.1. 98 с.
19. Остроушко О. А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2002. 22 с.
20. Казки та оповідання з Поділля в записях 1850–1860-х р. / упоряд. М. Левченко. К., 1928. Вип.1–2. 598 с.

References:

1. Boriak, O. (2003). Baba-povytyukha v konteksti «poliuvannia na vidom»: ukrainsko-zakhidnoevropeiski paraleli// [Society. Almanac of social history]. Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii, 2003. V. 3. Pp. 249–262 [in Ukrainian].
2. Bulashev, H. (1992). Ukrainskyi narod u svoikh lehendakh, relihiinykh pohliadakh ta viruvanniakh [The Ukrainian people in their legends, religious beliefs and virtues] K., 414 p. [in Ukrainian].
3. Davydiuk, V. (2005). Pervisna mifolohiia ukrainskoho folklore [The original mythology of Ukrainian folklore] Lutsk: Volynska oblasna drukarnia, 310 p. [in Ukrainian].
4. Kostomarov, M. (2014) Slavianska mifolohiia [Slavic mythology]. K.: FOP Stebliak O.M. Pp. 98–113[in Ukrainian].
5. Nechui Levytskyi, I. (2003) Svitohliad ukrainskoho narodu: eskiz ukrainskoi mifolohii [World out look of the Ukrainian people: essay of Ukrainian mythology]. K.: AT «Oberehy». Pp. 45–51 [in Ukrainian].
6. Kmet, V. (2017) Arkhetyp vidmy v ukrainskii literaturi XIX – XX stolittia [The archetype of the Witch in Ukrainian literature of the 19th and 20th centuries]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. Nauk [Abstract of thesis candidate's dissertation]: spets. 10.01.01 «Ukrainska literatura». Lviv, 20 p. [in Ukrainian].
7. Danyliuk-Tereshchuk, T. (2018). Mifokrytychnyi dyskurs demonolohichnoi obraznosti v literaturi ukrainskoho romantyzmu [Mythocritical discourse of demonological imagery in the literature of Ukrainian romanticism]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. Nauk [Abstract of thesis candidate's dissertation]: spets. 10.01.01 «Ukrainska literatura». Ivano-Frankivsk, 18 p. [in Ukrainian].
8. Levkovych, N. (2012) Zhinochi demonolohichni personazhi ukraintsiv Karpat [Female demonological characters of the Ukrainian Carpathians] // Narodoznavchi zoshyty [Ethnographic notebooks]. № 2 (104). p. 261–266. [in Ukrainian].
9. Pukivskyi, Yu. (2011) Obraz vidmy u velykodnikh zvychaiakh ta poviriakhukraintsiv istoriko etnografichnoi Volyni (za materialamy polov'ykhodoslidzhen) [An image of a witch in Easter customs and beliefs Ukrainians of the historical and ethnographic Volyn (based on field materials research)]. Materialy do ukrainskoi etnolohii [Materials for Ukrainian Ethnology]. K. Vyp. 10. Pp. 227–232 [in Ukrainian].
10. Vilchynska T, (2021). Linhvokulturna pryroda kontseptu «vidma» v etnografichnykh zapysakh Volodymyra Hnatiuka (do 150-richchia vid dnia narodzhennia) [Linguistic and cultural nature of the concept of "witch" in the ethnographic records of Volodymyr Hnatiuk (to the 150th anniversary of his birth)] // Mova [Language]. № 35, p. 68–72. [in Ukrainian].
11. Bykonja A.H. Vidma yak matir-rodonachalnytsia v skhidnoslovianskykh ta yaponskykh narodnykh naratyvakh [The Witch as a Mother-Progenitor in East Slavic and Japanese Folk Narratives] // Komparatyvni doslidzhenia slovianskykh mov i literature [Comparative studies of Slavic languages and literatures], 2013. V. 22. Pp. 214–220. [in Ukrainian].
12. Chybor, I. (2015). Interpretatsiia napivdemonolohichnykh uiavlen u frazeolohii ukrainskoi movy [Interpretation of semi-demonic concepts in the phraseology of the Ukrainian language] // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu [Bulletin of Zhytomyr State University]. V. 2 (80). Filolohichni nauky, p.289–296. [in Ukrainian].
13. Khobzei, N. (2001). Leksemy z korenem vid- v ukrainskykh hovirkakh Karpat [Words with the root vyd- in the Ukrainian dialects of the Carpathians] // Ukrainske i slovianske movoznavstvo [Ukrainian and Slavic Linguistics]. Mizhnarodna konferentsiia na chest 80-richchia profesora Yosypa Dzendzelivskoho. Uzhhorod, p.534–537. [in Ukrainian].
14. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: V 7-t. Redkol. O.S. Melnychuk (holova) ta in. K.: Nauk. dumka, 1982–1989. V.1–3. [in Ukrainian].
15. Khomik, O. (2005) Ukrainskyi verbalnyi obereh: semantyka ta struktura [Ukrainian verbal amulet: semantics and structure]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. Nauk [Abstract of thesis candidate's dissertation]: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Kh., 20 p. [in Ukrainian].
16. Liubyt'ska, O. (2002). Evfemistychna leksyka v ukrainskii movi (linhvistychni mekhanizmy vtorynoi nominatsii) [Euphemistic vocabulary in the Ukrainian language (linguistic mechanisms of secondary nomination)] // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. Seriiia «Filolohiia»: Aktualni pytannia suchasnoi filolohii [Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology": Current issues of modern philology]. Kharkiv, №538. Pp. 130–135. [in Ukrainian].
17. Materialy do ukrainsko-ruskoi etnolohii [Materials for Ukrainian-Russian ethnology]. Lviv, 1900–1912. V.III–VI. [in Ukrainian].

18. Verbalna mahiia ukrainsiv (1998). Naukovi ta navchalno-metodychni materialy do kursiv: folklor, literatura, movoznavstvo, filosofska antropolohiia [*Verbal magic of Ukrainians. Scientific and educational and methodological materials for courses: folklore, literature, linguistics, philosophical anthropology*]. K.: Derzh. un-t im.T.H. Shevchenka, V.1.98 p. [in Ukrainian].
19. Ostroushko, O. (2002). Semantyko-syntaksychna struktura tekstiv ukrainskykh zamovlian [*Semantic-syntactic structure of Ukrainian incantation texts*]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. Nauk [*Abstract of thesis candidate's dissertation*]: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Dnipropetrovsk, 22 p. [in Ukrainian].
20. Kazky ta opovidannia z Podillia v zapysakh 1850–1860. (1928) [*Fairy tales and stories from Podillia in records from 1850–1860*] / M. Levchenko. K., V. 1–2. 598 p. [in Ukrainian].